

Pawlak, Marian

"Elbląg. Przeszłość i terażniejszość", Stanisław Gierszewski, Gdańsk 1970 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 612-613

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Gierszewski, *Elbląg. Przeszość i teraźniejszość*, Gdańsk 1970, ss. 298, ilustracji 151, mapy i plany w tekście, Wydawnictwo Morskie.

Dzieje miasta Elbląga nie cieszyły się specjalną uwagą naszych historyków. Przeszość Elbląga znana była tylko z prac miejscowych badaczy, dość obiektywnych w poprzednich stuleciach, a jak to już nieraz podkreślali nasi badacze, tendencyjnych, nacjonalistycznych w obecnym wieku.

Polskie badania nad przeszłością Elbląga rozpoczęły się dopiero około 1960 r., a ich wyniki publikowane są bądź na łamach „Rocznika Elbląskiego” i innych czasopiśmie pomorzoznawczych, bądź w postaci osobno wydawanych rozpraw¹.

Wydawnictwa te, omawiające różne problemy z historii Elbląga, nie mogły zastąpić monografii tego miasta tak potrzebnej zarówno dla mieszkańców Elbląga, jak też dla wielu miłośników historii, zmuszonych dotychczas do korzystania z tendencyjnej pracy Edwarda Carstenna².

Z dużym zadowoleniem należy przeto powitać ukazanie się monografii Elbląga pióra Stanisława Gierszewskiego o, świętego znawcy dziejów miast Prus Królewskich. Wspomniana praca składa się ze wstępu zawierającego krótkie informacje o literaturze przedmiotu, zasadniczego wykładu podzielonego na sześć rozdziałów (w pierwszym omówił autor osadnictwo na terenie Elbląga i jego okolicy od najdawniejszych czasów aż do lokacji miasta w 1237 r., w pozostałych przedstawił historyczną przeszłość ostatnich lat miasta), oraz aparatu naukowego zawierającego m.in. tablicę miar i pieniędzy, wykaz najważniejszej literatury i indeks osób. Omawiana monografia jest również zaopatrzona w niezbędne przypisy. Duża liczba ilustracji oraz przejrzyste wykonane mapy i plany pomagają czytelnikowi w zrozumieniu tekstu wykładu. Trwałe, płócienne okładki, dobra szata graficzna i staranny, o dużych walorach literackich tekst rozprawy, podnoszą zalety tej pożytecznej publikacji.

Najwięcej uwagi poświęcił autor tzw. staropolskiemu okresowi (1454—1772) w dziejach Elbląga, przedstawiając zarówno jego rozwój gospodarczy, jak i stosunki społeczne w mieście, zmiany w rozwoju samorządu miejskiego, rozwój przywilejów, oświaty, sztuki, kultury, nauki, stosunki religijne w mieście, a także i dramatyczne często jego dzieje polityczne. Dla masowego czytelnika przydałoby się również nieco więcej wiadomości o tzw. życiu codziennym elblążan w różnych epokach. Autor tylko raz wspomniał o tym, dając przykład zarobków krawca. Podobnie dość lakonicznie wspominał kilkakrotnie o własnościach ziemskich Elbląga i eksploatacji zamieszkującej je ludności przez patrycjat. Można było uzupełnić wiadomości o wielkości terytorium (500 km²) dodając informację o liczbie osad na tym terenie (od 20—30 folwarków bezpośrednio eksploatowanych przez samych patrycjuszów, 45—63 wsi zamieszkałych przez chłopów-czynszowników w XVII—XVIII wieku), o liczbie jego ludności (od 5,5 tysiąca w połowie XVII wieku do przeszło 11 tysięcy w 1772 r.; dorównało wówczas liczebnością mieszkańców samego Elbląga), o wielkości zysków osiągniętych z terytorium.

Niewiele pisze autor o tzw. pruskim partykularyzmie uprawianym przez wielkie miasta (Gdańsk, Elbląg, Toruń) w stosunkach z Rzeczypospolitą. Szerzej zreferował tylko działalność Michała Friedwalda dążącego do ściślejszego zespolenia tej dzielnicy z Polską.

¹ Np. S. Gierszewski, *Elbląski przemysł okrętowy w latach 1570—1815*, Gdańsk 1961; H. Zińs, *Anglia a Bałtyk w drugiej połowie XVI wieku*, Wrocław 1967; M. Pawlak, *Dzieje Gimnazjum Elbląskiego w latach 1535—1772* (praca w druku); A. Piątkowski, *Posiadłości ziemskie miasta Elbląga w XVII—XVIII wieku* (praca w druku).

² E. Carstenn, *Geschichte der Hansestadt Elbing*, Elbing 1937.

Mimo pewnego skrótowego potraktowania niektórych kwestii autor dał wszechstronny obraz rozwoju Elbląga na przestrzeni wieków oparty na całej dotychczasowej literaturze uzupełnionej własnymi badaniami weryfikującymi wiele dotychczasowych ustaleń, zwłaszcza międzywojennej i obecnej historiografii niemieckiej.

Marian Pawlak

Christoph Eduard Rhode, *Presbyterologia elbingensis. Die evangelischen Geistlichen im Kirchenkreis Elbing von 1555 bis 1883 nebst Ergänzungen und Nachträgen bis 1945*. Herausg. von Walther Hubatsch, Sonderschriften des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreussen e.V. Nr 14, Hamburg 1970, ss. VIII, 337, ilustr. 14.

Presbyterologia elbingensis ukazała się na półkach księgarskich blisko 100 lat po jej opracowaniu; została tym samym udostępniona szerszemu gronu badaczy. Przedtem znana i wykorzystywana była głównie przez elbląskich historyków, pracujących nad dziejami swego miasta.

Wydawca, Walther Hubatsch w przedmowie zamieścił krótki życiorys autora oraz wspominał o dziejach rękopisu rozprawy (obszerniejszy życiorys znajduje się w *Altpreussische Biographie*, Bd. 2, Marburg 1967, s. 553). Christoph Eduard Rhode (1808—1884) urodził się i spędził całe życie, z wyjątkiem okresu studiów w Królewcu, w Elblągu, pracując jako pastor w kościele Trzech Króli oraz nauczając w Liceum Realnym. Nad *Presbyterologią* pracował wiele lat. Pierwszą jej część obejmującą lata 1555—1699 ukończył w 1860 r., drugą (1700—1859) w 1859 r., a trzecią (uzupełnienia) w 1883 r. Śmierć przerwała autorowi zabiegi o wydanie drukiem tej rozprawy. Rękopis przekazał swym władzom zwierzchnim. W XX wieku rękopis ten posiadał Eugen Gustav Kerstan, pastor, autor kilku rozpraw o dziejach kościoła ewangelickiego w Elblągu. On też zabrał z sobą rękopis *Presbyterologii* do Niemiec Zachodnich, a w 1949 r. przekazał go Archiwum Uniwersyteckiemu w Bonn. Rękopis *Presbyterologii* został opracowany i uzupełniony wykazem pastorów z lat 1884—1945 przez Walthera Hubatscha i przez tegoż obecnie wydany.

Praca Christopha Eduarda Rhodego dzieli się wyraźnie na dwie części. Pierwsza (ss. 10—252), zawiera życiorysy 268 duchownych Kościoła ewangelicko-augsburskiego pracujących w kościołach Elbląga i parafiach wiejskich, należących do tego miasta, 9 pastorów kalwińskich z lat 1774—1907 (w 1774 r. za zgodą władz pruskich powstała w Elblągu gmina kalwińska), 19 kaznodziejów wojskowych z oddziałów pruskich stacjonujących w Elblągu w latach 1704—1814, oraz 29 proboszczów z katolickiego kościoła św. Mikołaja.

W drugiej części autor omówił organizację Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Elblągu, obowiązki duchowieństwa w niedziele, święta, w czasie pogrzebów i inne tzw. publiczne oraz zamieścił rozdział podsumowujący wyniki jego badań z pierwszej części. Omówił w nim pochodzenie etniczne, społeczne, a nawet zawodowe duchowieństwa, jego wykształcenie, przebieg pracy itp.

Dla współczesnego badacza dziejów Elbląga większe znaczenie ma część pierwszej pracy Ch. E. Rhodego, gdyż wiadomości zawarte w jej drugiej części można znaleźć i w wielu innych publikacjach. Autor zebrał z dużym nakładem pracy wiele danych o życiu i twórczości pastorów elbląskich, którzy aktywnie uczestniczyli w życiu naukowym i literackim miasta oraz wywierali niemalże wpływ na oświatę i wychowanie młodzieży.

Christoph Eduard Rhode wykazał świetną znajomość miejscowej historiografii i źródeł, natomiast słabszą przy opracowywaniu życiorysów osób przybyłych z Rzeszy.